

© Uluslararası **İnsan Bilimleri** Dergisi
ISSN: 1303-5134
www.insanbilimleri.com

TARİHE 1000 CANLI TANIK, TARİHTE 1000 CANLI ÇOCUK

(Bir Sözlü Tarih Uygulamasından Çıkarsamalar)

Araş.Gör. [Levent ERASLAN](#)

Ankara Üniversitesi-Eğitim Bilimleri Fakültesi

Özet

Sözlü tarih, geleneksel tarih yazımcılarının pek rağbet etmedikleri ya da önem vermedikleri bir yöntemdir. Oysa sözlü tarih, tarihi yaşayanların canlı olarak aktardıklarıdır. Bu bağlamda sözlü tarih canlı tarihin kendisidir. Geleneksel tarih, geçmiş bize kuru, formal yazılı dünya aracılığıyla verir oysa sözlü dünya gerçektir ve tarihi canlandırır.

Bu araştırmanın amacı sözlü tarih yöntemi ile hazırlanmış “Tarihe 1000 Canlı Tanık Projesine” dahil bir grup öznenin çocukluk ve eğitim yaşantılarını çeşitli referans noktalarında değerlendirmektir. Böylece Cumhuriyetin ilk yıllarında çocukluk dönemlerini yaşayan öznenin dilinden dönemin sosyolojik kodları incelenecektir.

Bu araştırma genç sayılabilecek bir Cumhuriyete sahip olan ülkemizin, dönemsel özelliklerini tanıklarının dilinden kayıt altına alınması gerekliliğini de vurgulamak amaçlıdır. Çünkü bu kayıtlar geleceğe bırakılacak çok önemli tanıklıklardır.

Ve yola çık.. ve peşime düş geçmişî sor, beni unutma.
Öyle çok şey var ki anlatmalıyım sana.

Giriş

Sözlü tarih, özellikle 1960'lı yıllardan itibaren tarihi yazılı belgelere ek olarak yaşayan bireylerin belleğe dayalı anlatıları aracılığıyla yazma ve sıradan insanları, gündelik yaşamı ve öznelliği tarihin araştırma alanına dahil etme dürtüsüyle şekillenen ve ses kaydetme teknolojilerinin gelişmesiyle de desteklenen disiplinler arası bir çalışma alanı ve araştırma yöntemidir. Sözlü tarihin birincil amacı, bireylerin yaşamöyküsü anlatılarını ses ve/veya görüntü yoluyla kaydederek bir arşiv oluşturmaktır. Bu arşiv, sözlü tarihçinin ilgi alanına bağlı olarak belirli tarihi dönem ve konular üzerine hazırlanacak ürünlerin ana malzemesini oluşturmaktadır.^[1]

Sözlü tarihin bir diğer amacı ise resmi tarih söylemlerinde yer almayan Tan'ın deyişi ile tarihin kıyısında kalan tüm insanların (ötekilerin) tarihlerini ortaya çıkarmaktır ^[2]. Bu noktada bireysel tarihle toplumsal tarihin çakışma noktasında “sözlü tarih” vardır ifadesi anlamlı olacaktır. Sözlü tarih bir bilimsel disiplinden çok bir bilimsel yöntemidir. Ancak disiplin olarak tarihe yakındır ve antropoloji ile benzerlikler gösterir. Çünkü sözlü tarih çalışması salt bir kayıt faaliyeti değildir. Görüşme hazırlığı, görüşme süreci ve görüşme sonrası “katılımcı gözlemcilik” tekniklerinin de kullanıldığı bir anlama faaliyetidir. Sözlü tarihçiler tıpkı antropologlar gibi, bir kişi yada grubun davranış kültürünü onunla kurdukları ilişki içinde yaşayarak anlamaya çalışmakta ve böylece kaydedilen sözlerini tamamlayan raporlar oluşturmaktadır. Ancak aradaki fark, antropologların bu işlemi yıllara yayılan sürelerde yapması, sözlü tarihçilerin ise saatlere bağlı olmasıdır ^[3].

Sözlü tarih yöntemini kısaca tanıttıktan sonra, çocukluğun toplumsal açısından önemine değinmek gerekmektedir. Çocukluk, bireylerin gelecekteki yaşantılarını etkileyebilme özelliğinin yanı sıra, toplumsal gelişimi anlama açısından da önemli bir yere sahiptir. Doğan'a bu önemi şöyle ifade etmektedir:

“İnsanlığın tarihi bir bakıma çocuk ve çocukluğun tarihidir. Çocuğun insan hayatının önemli bir dönemine ait olarak yetişkinlik ve sonrasının başlangıcı olması, bu argümanı destekler niteliktedir ^[4]”. Bu bağlamda toplumların gelişim süreçleri, ilerleme düzeyleri ve dönemsel özellikleri çocukluğun hatıralarında görülebilmektedir. Çocukluk nasıl bir bireyin yaşamsal öyküsünün birinci sayfası ise, toplumsal yaşamın da-özellikle bizim gibi genç bir Cumhuriyete sahip- birincil anlatıcılarıdır.

Sakaoğlu, babasının kendisinin ve çocuğunun çocukluk dönemlerini karşılaştırdığı “20.Yüzyılda Üç Çocukluk: Babamın Çocukluğu, Kendi Çocukluğum, Oğlumun Çocukluğu” adlı çalışmasında bu savları destekler niteliktedir. “ Ne zaman baba-oğul-torun çocukluklarımızın birer kare olarak yan yana getirildiğinde, 20.yüzyılın bize eş kuşaklarının çocukluk kesitlerinin ya da tüm yaşantılarının çarpıcı serüvenler ve değişimler demek olduğu muhakkak demektedir.^[5]”

Tan, “Erken Cumhuriyet Çocuklarıyla Bir Sözlü Tarih Çalışması” adlı çalışmasında “Cumhuriyette Çocuktular” projesin kapsamında Cumhuriyetin kuruluş dönemini kişisel düzeyde ve çocukluk boyutunu anlamaya çalıştıklarını , yaşayanların örnekleriyle canlandırmaya ve öznelerin kendi çocukluklarını anlatırken toplumsal-kültürel çevreye ilişkin önemli bilgiler aktardıklarını saptamıştır.

Heywood ise çocukluk deneyimlerini yaşatmaya çabalarırken, kaynaklar ve yöntemler konusunda uyarılar yapmaktadır. Ona göre özyaşam öyküleri çocuğun dünyasına açılan güvenli bir noktaymış gibi görünebilir. Daha yakından bakınca,eldeki metnin kendi geleneklerini içinde barındıran edebi bir tür olduğu fark edilir. Her şeyden önce “belirli bir dönemin penceresinden, bir yaşamın değerlendirilmesidir “ ve bu yüzden geçmişin şekillendirilmesi kaçınılmazdır. İlgi çekici duyular beklenirken muhtemelen yazarın yazılı geçmişi kadar, yazdığı andaki durumu da ortaya çıkabilir ^[6].

Bu bağlamda bu araştırma öznelerin sözlü tarih yoluyla anlattıkları çocukluk dönemlerinin bir analizini yaparken, Cumhuriyetin ilk yıllarını anla(t)mayı amaçlamaktadır. Önemli olan öznelerin anlatılarıdır. Ve buradan hareketle bir genelleme yapmak bu araştırmanın sınırlarını aşmaktadır. Bu analizi yaparken Tarih Vakfının Tarihe 1000 Canlı Tanık Projesi verileri kullanılmıştır. Analiz sürecinde iki

önemli referans noktasından hareket edilmiştir. Bunlar “çocukluk dönemi” ve “Cumhuriyet ve Atatürk’tür”.

I. Tarihe 1000 Canlı Tanık Projesi

Proje, ülkemizde şimdiye kadar yapılmış en kapsamlı sözlü tarih projesidir. Tarih Vakfı tarafından koordine edilmektedir. Projenin amacı ise şöyle belirtilmektedir [7];

“Bu projenin amacı toplumun farklı kesimlerinden 70 yaş üstü 1000 kişinin anı ve tanıklıklarının sesli ve görsel kaydının yer alacağı ulusal çapta bir sözlü tarih arşivi oluşturmaktır. Türkiye genelinde gerçekleştirilecek olan proje, tarih ve kültür mirasımızın bugüne kadar aydınlanmamış ya da eksik aktarılmış konularına ışık tutmayı amaçlamaktadır. Öte yandan 20. yüzyıl tarihinin insan yaşamları ve yaşantılarıyla birlikte değerlendirilmesine olanak sağlayacaktır. Son 70-80 yıllık dönemde yaşanmış olaylara ilişkin tanıklıkların, farklı kesimlerin bunları nasıl yaşadığına dair gündelik yaşamın içinden gelen bilgilerin yanı sıra bu olaylardan insanların nasıl etkilendiği, neler hissettiği derlenmiş olacaktır.”

Proje kapsamında tanıkların seçimi ise şu şekilde yapılmaktadır;

“Görüşülecek 1000 kişinin belirlenmesinde, kişinin tanık olduğu dönem ve olaylar, mensubu olduğu sosyal ve kültürel gruplar, yaptığı işler, yaşadığı yerler gibi ölçütler dikkate alınacaktır. Kaybolmakta olan mesleklerin, kültürel grupların temsilcileri, belirli bir yaşın üzerindeki kişilere ulaşmanın önceliği özel olarak değerlendirilecektir. Toplumun her kesiminden, mümkün olduğunca fazla sayıda, geçmişi hatırlamakta güçlük çekmeyen 70 yaş üstü kişilerin bilgilerine ulaşmak amaçlanmaktadır.

Proje hakkında aşağıdaki tanıtım cümleleri amacın anlaşılması açısından önemlidir;

“Dedelerimiz, Ninelerimiz... Anne babalarıyla nasıl ilişki kurdular? Sevgilerini, üzüntülerini sorunlarını onlarla paylaşılabildiler mi? Nasıl evlerde oturdular, nerelerde yaşadılar? Nasıl arkadaşlıklar kurdular, hangi oyunları oynadılar? Ne tür yaramazlıklar yaptılar? Okulun ilk günü ne hissettiler, başarıları ödüllendirildi mi?

Dedelerimiz, Ninelerimiz... Mesleklerini nasıl seçtiler, günde kaç saat, hangi koşullarda çalıştılar? Aşık oldular mı, flört ettiler mi? Ne hayaller kurdular, neleri özlediler? Cumhuriyeti nasıl karşıladılar, hayatlarında neler değişti? Savaşlardan nasıl etkilendiler? Siyasetle araları nasıldı? Yaşadıkları ülke için ne tür özlemleri oldu?

Dedelerimiz, Ninelerimiz... Eşleriyle nasıl anlaşırlardı? Aile içi sorunlarını nasıl çözerlerdi? Arkadaşlarıyla, dostlarıyla nasıl eğlenirlerdi? Çocuklarıyla ilişkileri nasıl oldu? Hayatta en çok nerelerde zorlandılar, ne tür hayal kırıklıkları yaşadılar? Nasıl emekli oldular? [8]

II. YÖNTEM

II.I. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmada “Tarihe 1000 Canlı Tanık Projesi” kapsamında sözlü tarih yöntemi ile öznelerle yapılan ve Milliyet Gazetesinde yayınlanan görüşmeler incelenecektir. Buradaki amaç öznelerin çocukluk anlatılarından elde edilebilecek bilgileri, ortak noktaları ve farklılıkları belirleyebilmektir. Bu amaçla öznelerin çocukluk anlatıları iki temel kategori referans alınarak incelenmiştir. Bu kategorilerden biri çocukluk, diğeri ise Cumhuriyet ve Atatürk’tür. Bu noktaların seçilmesinde önemli olan belirleyiciler şunlardır; Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyetinin ilk dönemini çocuk gözünden aktarmak ve dönemin özelliklerini çocukların anılarında görmek amaçlanmıştır. Bu amaçla çeşitli kültürlerden, bölgelerden ve mesleklerden oluşan öznelerin anlatılarından çocukluk bölümünün incelenmesi bize belli bir dönemin çocukluk yaşantılarının tanıtılması ve dönemsel özellikleri vermesi açısından önem taşımaktadır. Bu noktada gözden kaçmaması gereken bir önemli bir durumda özne anlatılarının genellenebilir olmadığıdır. Çünkü sınırlı bir özne grubunun çocukluk dönemi incelenmiştir.

II.II. Sınırlılıklar

Araştırma, 18-02-2003 ile 02-11-2003 tarihleri arasında Tarih Vakfı ve Milliyet Gazetesi işbirliği ile yayınlanan “Tarihe 1000 Canlı Tanık” anlatıları ile sınırlıdır. Otuz beş öznenin çocukluk anlatıları bu çalışmanın sınırlarını belirlemektedir.

II.III. Araştırma Modeli

Araştırmada kullanılacak inceleme yöntemi betimsel tarama modelidir. Betimsel tarama modeli ise şu şekilde tanımlanmaktadır; Betimsel tarama, var olan kayıt ve belgeleri inceleyerek veri toplama tekniğidir. Konuya ilişkin her türlü kayıt belge, malzeme ve yapıtları arayıp bulma, okuma ve inceleme ve değerlendirme çalışmaları betimsel taramaya dahildir. Tarananlar olguya en yakın, onu en yakından yansıtan ve hatta onunla bütünleşen belgelerdir. Belgesel tarama ve ya doküman metodu olarak da adlandırılır. Bu amaçla Milliyet Gazetesi-Pazar ekinde yayınlanan anlatılar internet ortamında düzenlenerek çocukluk bölümleri değerlendirilmiştir. Değerlendirme

yapılırken öznelerin kendi anlatıları herhangi bir düzeltme yapılmadan orijinal haliyle verilmiştir.

II.IV. Araştırmanın Kapsamı

Araştırma kapsamında 35 özne bulunmaktadır. Bunların 19'u erkek 16'sı kadındır.

Bölgesel dağılıma baktığımızda ise :

Marmara Bölgesi: 15 özne

Ege Bölgesi: 5 özne

Akdeniz Bölgesi: 1 özne

İç Anadolu Bölgesi: 4 özne

Karadeniz Bölgesi: 4 özne

Doğu Anadolu Bölgesi: 3 özne

Güneydoğu Anadolu Bölgesi: -

Diğer: 3 özne

III. ÖZNELERİN ANLATILARI İLE ÇOCUKLUK DÖNEMLERİ

Öznelerin çocukluk dönemleri bazı referans noktaları ile incelenmiştir. Öncelikle eğitim yaşantıları incelenmiştir. Bu bölüm, ilköğretim yaşantıları, eğitim sürecine devam ve eğitsel koşullar başlıkları altında düzenlenmiştir. Daha sonra öznelerin çocukluk süreci, olumlu ve olumsuz anılaşmalar şeklinde incelenmiştir.

III.1. Eğitim Yaşantıları

III.1.1 İlkokul Yaşantıları

Eğitim konusunda hem kadın hem de erkek özneler açısından dikkat çeken nokta mahalle mektepleri, eski harfli eğitim ve Kur'an öğrenme konusudur. Örneğin öznelerden Cahide Eren “*Öğretmen beni birinci sınıftan üçe geçiriverdi. Dördü de okudum. Sonra kardeşim dünyaya gelince annem beni okula göndermedi. O zaman tabii eski Türkçeydi, sonra onu da unuttum. Evlendik, yeni yazıyı bilmiyordum. Amca (eşi Asım bey), bana harfleri yazdı. O harflerle okumayı, yazmayı öğrendim...*” demektedir.

Öznelerden Zübeyde Ülgen'in anlatılarında “*Mahalledeki arkadaşlarının büyük kısmı Kuran kursuna devam ederken annesinin isteğiyle maarif mektebine gitmesine karar verilir*” ifadeleri önemlidir. Böylece o dönemde Kuran kurslarının yaygın olduğu anlaşılmaktadır.

Öznelerden Rüştü Özal ise bu konu ile ilgili şunları anlatmaktadır;

“Din adamı olan babası tüm çocuklarını okutmak ister. Rüştü Özal mahalle mektebine kaydolar: “Mahalle mektebinde elifba diyerek, Mıhçızade hocanın önünde diz çöküp, bir yıl kadar okuduk okumadık”

Bu durum sadece müslümanlar ile sınırlı değil öznelerden Ermeni uyruklu Hristiyan Meryem Teke ve Karnik Teke anlatılarında şunları söylemektedir;

“Okul sabahdan öğlene kadarı, öğleden sonra evdeydik. Karışık okul, Ermeni, Müslüman. Hepsi karışık. Bitirdik desem yalanım. Beşinci sınıfa geçtim, babam, böyle başıma yaşmak koydurdu, müdür bey de dedi ki, ‘Şimdi artık bunlar kalktı, yaşmak falan’ dedi, babam da beni çekti aldı. Beşinci sınıfa geçtim, dördten beşe geçtim, okutmadı babam, mütaassıdı babam.”

Karnik Teke ise 1928 yılında Kayseri Talas'ta doğar. Ancak okula gidemez, yakındaki kiliseye devam eder. *“Efendim, okula bizim zamanımızda, okul yoktu, burda kilise vardı, mektep vardı, yıhtılar buraları, okula gedemedik biz. Kilise şurda bizim evin yanında, her zaman geder idik. Papazlar varıdı. Vaftiz yaparlardı, nikahları kıyarlardı evlenenlerin, bayramlarda gelir evleri oburlardı. Burda oğlanlar mektebi vardı, kızlar mektebi varıdı, kilise varıdı, hepsini yıhtılar.*

III.1.11.Eğitim Sürecine Devam

Cumhuriyetin ilk yıllarındaki ekonomik güçsüzlük eğitime direkt olarak yansımaktadır. Yoksulluk aileleri eğitimden vazgeçmeye yöneltmektedir ^[9]. Bu noktada Rüştü Özal'ın ve Mehmet Turan Aksunun anlatıları dönemin ekonomik durumunu anlatması açısından dikkat çekicidir.

“Cumhuriyet’in ilk yıllarında ülke genelinde yaşanan ekonomik sıkıntılardan etkilenen orta ballı, bir evde büyür Rüştü Özal. “Parayla alışveriş hemen hemen yoktu. Bağda bahçede yetişenler, pılav, daha ziyade bulgur pılavı. Pirinç lükstü. Çarşı ekmeğini doğrusu katık olarak bulmakta bile zorluk çekerdik. Evde annemizin yaptığı tandır ekmeğini bazen hafif ıslatarak, bazen öyle kuru kuru yerdik. Mesela biz açık renk elbise giymedik. Elbisenin hem kız, hem yaz giyilmesi lazım gelirdi ve koyu renk seçilirdi. Pantolonlarımız daima çevrilebilir, önü arkasına giyilebilir şeklinde olurdu. Elif biçimi derlerdi buna.”

M.Turan Aksu ise dönemi ve eğitim sürecini şöyle anlatır;

“Dokuz kardeşiz. Evimiz baraka gibiydi. Hepimiz çalışmak zorundaydık. Ben simit ve leblebi satar, hamallık yapardım. Babamız taş ocaklarında çalışırdı. Büyük abilerimiz balığa giderdi. Annem çok hamarat kadındı. Hem ev işlerini yapar hem de zeytin toplardı. Hiç unutmam, bir akşam böyle sofrayı kurduk, ekmek yok.

Yemek var da ekmek yok. Abim gitti, ekmek bulamadı. Ondan sonra bana görev verdiler. Başatlık denilen bölgede bir askeriye vardı. Oraya gittim, ilk gördüğüm askere dedim ki, 'Asker amca ekmeğimizi yok. Parasıyla. Biz'e bir ekmek ne olur.' Bir ekmek buldu, otuz kuruş, parasını verdim, yıldırım hızıyla doğru eve (gittim). Tabii herkes sevindi o akşam"

"Çocukluğumda ayakkabı yüzü görmedim. Nalınlar giderdik ilköbula, o vakit babamın ayakkabıya parası yordu. Beş kuruş vermedi obul parası olarak. Ben kendim aşık oynardım biliyon mu, köyün hepsini üterdim. Onları kalem-defter paramı temin ederdim. Elim yatkındı marangozluğa, topa yapar onu satarımdı, kızah yapardım, onları idare ederdim." 1913 yılında Kayseri'nin Zincidere Köyü'nde doğan M. Turan Aksu. Çiftçilikle uğraşan Ahmet bey ve Elmas hanımın oğlu olarak dünyaya gelir, köydeki okula gider: "12 yaşında getmişim obula, evelden nesiller büyük gidiyordu okula, şimdi güççüldü nesil. 17 yaşında diploma almışım. Diplomam daha durur da." 1923-1925 mübadelesinden (Türk-Yunan nüfus mübadelesi) önce Amerikan Koleji olan okul binası, daha sonra cezaevi olur: "Ben ilköbula orda obudum. Obula kuran gadının, Zion'nun resmi vardı. Amerika'nın goleji mektebiymiş ora. Sonra Rumlar burdan gittikten sonra Türkler yetiştirme yurdu yaptılar orayı." Aynı durum ortaokula devam konusunda Zübeyde Ülgen yaşamıştır.

"Samsun'da ilk defa ortaokul açılıyordu. Okula giden arkadaşlarımı görüyordum ama ben okula gidemiyordum. Annem, 'Yavrum takatın yok. Çünkü kitap, defter, kalem, kıyafet lazım, her şey lazım, bunları yapacak durumda değiliz' dedi." Arkadaşları ortaokul birinci sınıftan ikinci sınıfa geçerler bu arada. Annesinden gizli ikinci sınıfa devam etmeye başlar Zübeyde Ülgen. Bu tartışmalar arasında ortaokulu bitirir."

Öznelerden Mehmet Acı yoksulluk içerisinde temel eğitimi tamamladığını ifade ederek şunları anlatmaktadır.

"İlkokulu zor zor bitirir. Aynı yıllarda evin geçimine katkı sağlamak üzere taş ocaklarında çalışmaya başlar: "Bazen okula gitmezdim, çantayı saklardım ormana, ondan sonra giderdim kuş avlamaya. Ayakkabım bile yoktu, takunya ile bitirdim ilkokulu. İşte beş senenin içinde bir sefer ayakkabı giydim. Çalışmak zorundaydım"

Öznelerden Nebahat Erkal ise okula devamını annesine bağlamaktadır.

"Okulun ilk günüydü hiç unutmuyorum. Annem okul çıkışında beni Eminönü İskelesi'nden almaya geldi. Sordu, 'Nasıl, memnun musun mektepten?' Ağlar gibi sesler çıkartarak, 'Anneciğim ben artık mektebe gitmem' dedim. Başladım ağlamaya. Tuttu beni, şöyle bir döndürdü, 'Bana bak, eğer eve gittiğimiz zaman babana bir şey dersen, seni öyle bir döverim ki, kalırsan alem beğensin, ölürsen yer beğensin, öldürürüm seni anladın mı?' dedi."

Kadın öznelerin anlatıları, kadınların eğitime verdiği önemin bir göstergesi olması bakımından önem arz etmektedir. Öznelerin anlatılarından çıkarılan önemli bir nokta ise sosyo-ekonomik durumu iyi olan ve eğitilmiş aile çocuklarının "eğitimlerinin" çocukluğun olağan bir dönemi olarak görülmesidir. Ayrıca avantajlı olarak nitelendirilebilecek özneler için "yabancı okullar" eğitim süreçlerinde yer almaktadır. Örneğin ünlü eczacı İbrahim Ethem Ulugayın oğlu Ali Suat Ulugay eğitim serüvenini şöyle anlatır; *"İlkokulu öğretmen okulunun uygulamalı kısmında okudum. 1928'de hiç unutmam, ben o vakit Galatasaray'a gitmek üzere hazırlanıyordum. Babam dedi ki, 'Alman Mektebi açıldı, sizi oraya vereceğim.' Buna çok üzülüyordum. Ağabeylerim Galatasaray'da okudu, İlhan ile ben Alman Lisesi'ne gittik"*

Ziraat mühendisi bir babanın kızı olan Nesrin Altınova ise eğitim sürecini şöyle anlatmaktadır; *"Okul çağı gelince beni İstanbul Kumkapı'daki Jeanne D'Arc okuluna gönderirdiler. 36 senesinde beni Dame de Sion'a verdiler, bu sefer leyli (yatılı) okuyordum. Mektebi çok severdim, arkadaşlarımızla iyi anlaşırız, hocalarımız hepimizle evimizi aratmayacak şekilde ilgilenirdi."*

Hadi İlbaş'ta eğitimi devam ettirebilen ve yabancı bir okulda okuyabilen şanslı öznelerden biridir. İlbaş bu süreci şöyle anlatır; *"Yozgat Çandır'da ilkokulu bitirdim. Bizde harman olur. Yaz günü sıcak, diiven sürüyoruz, ben diivenin üstündeyim. Birisi geldi koşarak, 'Baban seni belediye bekliyor' dedi. Gittim, toz içindeyim. Yalınayak... Babamın yanında yabancı sarışın bir adam var. Oturdum. Babam 'Oğlum, işte Mister Nelson' dedi. Adam da 'Talas Amerikan Koleji'nin Müdürüyüm. Bizim okulda okumak ister misin?' diye sordu."*

Ben 'Severek okurum, tamam' dedim. Babam da razı oldu." "Babam herkesin önünde, belediyede toplantıda falan, 'Gel bakıyım oğlum. İngilizce konuş da şunlar dıysun. Görsünler neymiş, benim oğlum neler öğrenmiş' der ve bunla iftihar ederdi."

Ünlü eğitimci İsmail Hakkı Tonguç'un oğlu olan Engin Tonguç ise eğitimi konusunda şunları anlatır: "Necatibey İlkokulu'na kaydoldum. Okuldaki öğrenciler iki ayrı kökenden gelen çocuklardı. Büyük bir kısmı Ankara Kalesi ve civarındaki yoksul semtlerden gelen, yoksul ailelerin çocuklarıydı. Onların arasında da bizim gibi böyle birkaç tane memur ailelerinin çocuğu vardı. O dönemin ilkokulu günümüzdekilere oranla çok daha toplumcu, devrimci ve Kemalist ilkeleri aşılamaya çalışan bir ilkokuldu. Öğretmenlerimiz çok iyi pedagojik formasyon almışlardır."

Peri kızı nerede?

"Güzel bir eğitim aşılarken, bazı gerçekçi olmayan, bana da ters düşen yönleri de vardı ilkokulun. Birtakım oyunlar oynardık, 'Çiftçi çukurdadır, nerede peri kızı?' falan diye. Böyle el ele tutuşup da bahçede halka yapıp dönmeye bir anlam verememişimdir. Hani 'Çiftçi çukurda!', 'Niye çukurda? Peri kızı kim? Son derece anlamsız gelmiştir bana. Üstelik de o şarkıları söyleyen çocuklar, Kale semtlerinin en yoksul, en perişan ailelerinin çocuklarıydı."

Kebuter Sezencan ise eğitimini yabancı okullarda sürdüren öznelardan biridir;

"Adana'da ilkokula başlar: "İlkokuldayken babam evde benimle meşgul olurdu. Okuma-yazma, matematik öğretirdi. Kerrat cetveliyle aram hiç iyi değildi. 'Yedi kere yedi kırk dokuz' diyemedim, babam 'Kırk dokuz' diye bağırırdı, o kırk dokuz bâlâ kulağımdadır. Evvela Fransız mektebine gittim. Bütün duvarlarda putlar vardı, hükümet bu putları indirin dedi, onlar indirmediler ve okulu kapatmaya karar verdiler." Okulun kapanmasının ardından bir süre de yine aynı yerdeki Amerikan mektebinde devam eder."

III.I.III. Eğitsel Koşullar

Öznelarin okudukları okulların fiziksel ve eğitsel nitelikleri arasında farklılıklar söz konusudur. Burada öznelarin sosyo-ekonomik durumları ile gönderildikleri eğitim kurumları arasında bir doğru orantı vardır denilebilir. Örneğin Rize-Fındıklı'dan bir köy kız olan Remziye Kaygusuz yatılı geçen okul hayatında şunları söylemektedir; "Okulda kışın ortasında bile nöbet tutardık, personel yoktu. Biz temizliğimizi kendimiz yapardık, çamaşırımızı kendimiz yıkardık. Dershanemizin temizliğini yapıp sobamızı yakıyorduk. Sabahları kampana çalardı, kalkardık. Kalktıktan sonra jimnastik yapardık ama o jimnastik oyundu, oyun... Aramızda müzikle uğraşanlar da vardı. Gazi Eğitim'den mezun olmuş, müzik hocası olarak yetişmiş bir müzik hocamız yoktu fakat kendisini yetiştirmiş müzik hocamız vardı."

Gökhan Önce ise okul yıllarını ve şartlarını şöyle anlatır; "Okul yıllarım güzeldi. Pek çok arkadaşım vardı. Mesela (Bülent) Ecevit'le aynı okuldaydık. O benden iki sınıf yukarıdaydı. Bir kere yemekler birinci sınıfta. Bir de disiplinli bir okuldu. Derslerden sonra gıyınirdik, gömlekler muhakkak kolalı olacak, işte kravatımızı takardık, ondan sonra yemekhaneye inerdik. Kanatlı kapıda hoca dururdu. Biz de onun önünden geçeriz, şöyle bir bakar, beğenmediği bir şey olursa işaret ederdi. Yatakhaneye koşar hatamızı düzeltirdik. Bölümün müdürü gelir, iki elini de cebine koyardı böyle, gayet iyi hatırlıyorum, ondan sonra beş dakika bize düstur çeker, ondan sonra 'Afıyet olsun, oturun' der, otururuz da, şimdi ilk zamanlar garsonlar vardı, onlar servis yaparlardı, sonra ikinci sönestrde zaten Türkçe konuşmayı yasakladılar. Garsonlar da çekildi, kaldık mı hocalarla aynı masada. Çorba isterken mutlaka 'Soup, please' diyeceksin, daha çok istersen de 'More please' dersen biraz daha koyarlardı. Efendim böylece bir de pratik yaptırıyorlardı."

Nesrin Altınova ise kolej yıllarındaki okul şartlarını şöyle anlatır; "Okulda Fransızca olarak yapılan derslere soeur (kız kardeş) adı verilen rahibeler girerdi. Şimdi bunlar 18 yaşına kadar rahibe oluyorlar. 18

yaşından 20 yaşlarına kadar bocalama devresi yaşıyor, 30 yaşına bastığı zaman da rahibelikten çıkma imkanı kayboluyordu artık. İşte o 10 sene zarfında soeur, ondan sonra mere (anne) diyorlardı onlara. İki teriptir soeur'ler; bir kültürlü sınıfa vardır bunların, kilise korosunda şarkı söyleme hakkını kazanırlar. Diğerleri de hizmet işlerinde, mesela mutfakta çalışır, temizliğe bakarlardı. En büyükleri notre mere dediğimiz kişi de herkesi çok severdi... Bir süre sonra Kılık Kıyafet Kanunu'nun gereğine uymayan soeur'ler kıyafetlerini açmadılar, açmayınca mektep kapandı. Biz, bir kısmımız Notre Dame de Sion Fransız Lisesi'ne geldik, herkes bir tarafa dağıldı. Bütçesi birden sarsıldı mektebin, dışarıdan yardım gelmedi dediler, bilmiyorum işte. Kapandı okul."

Dame de Sion yılları

"36 senesinde beni Dame de Sion'a verdiler, bu sefer leyli (yatılı) okuyordum. Mektebi çok severdim, arkadaşlarımızla iyi anlaşırız, bocalarımız hepimizle evimizi aratmayacak şekilde ilgilenirlerdi. İyi bir talebeydim, matematiğim kuvvetliydi. Tarih vazifelerimi bir arkadaşım vardı, ona yaptırırdım. Dame de Sion'daki okul hayatımız, çok yaramaz olduğumuz için, azıcık badirelidir. Okul son derece disiplinliydi."

Kebuter Sezencan eğitim aldığı okulun şartlarını şöyle anlatır; "Fransız Misyoner de Meri okulu (Les Franciscaines Missionnaires de Marie) adı. Okulun büyük bir avlusu ve kilisesi vardı. Orada çok şey kazandım. Mesela hiç yalan söylememeyi, verdiğimiz sözü tutmayı, dakik olmayı, bunların hepsini orada öğrendim. Üç Türk öğrenciydik. Geri kalanlar Suriyeli ve Fransızdı. Yatılıydı okul. Senede 30 altın ödeniyordu okula. Zayıftım, iletme bir çocuktum, yemekler öyle şabane de değildi. Salata verirler, salatanın dış yapraklarını biz yerdik, iç yapraklarını rahibeler yedi. Ondan sonra mercimek çorbası gelir, içinden rahibenin tespihi çıkardı."

Araştırma kapsamında hiç eğitim almayan bir kadın özne bulunmaktadır. Bu kadın özne Emine Bayar'dır.

"Emineyi üvey annesi, ölmeden önce kızını evlendirmeye karar verir. 12 yaşındadır Emine Bayar: "Beni aldı işte bu koya (Büyük Karayün) verdi. İki urup (yaklaşık 32-33 kilogram) arpa verdi analığım, elde avuçta yoğun o zaman. Adam yaşlıydı (İsmail Bayındır). 12 yaşındaki çocuk ne bilir kocayı, onun üstüne de analığım öldü. Çok evceydi (iyiydi) ilk kocam, öyle huysuz değildi. Aleviydi tabii. Kaçabıydı. Geçiniyorduk işte. Tek göz evde odun yok, çira yok, heç bir sap ocağa koyup da şöyle 'üf' diyecek bir şey yok. Arpa ekmeği yiyorduk. Allah çileli kulunun çilesini egsüh etmez. Ondan sonra 15 sene durdum kocamda, oğlum oldu ondan. Öldü adam sonra"

IV. Çocukluklarıyla İlgili Genel Değerlendirmeler

Anlatılarda öznelerin çocukluklarını olumlu veya olumsuz anılastırdıkları görülmektedir. Bunun pek çok nedeni olabilir. Erkek ve kadın öznelerin çocukluklarına ait olumsuz anılastırmalarının en önemli nedenleri aile içi huzursuzluk parçalanmış aileler, yoksulluk, yalnızlık ve yetimlik ^[10]. Bunlara ek olarak hastalık, kazalar vb. gibi durumlar da öznelerin çocukluklarını derinden etkilemiştir. Bu durumda olan çocuklar çocukluklarını olumsuz anılastırmaktadır. Bunun yanında mutlu, huzurlu bir çocukluk süreci geçiren özneler ise çocukluklarını olumlu anılastırmaktadır.

V.I. Olumsuz Anılastırmalar

Öznelerden Cahide Eren 6 yaşında annesini veremden kaybediyor. Babası altı ay sonra ikinci eşi Ayşe hanımla evleniyor. Bu evlilik, eşini evlendikten bir yıl sonra kaybetmiş olan Ayşe hanımın da ikinci evliliği. Bu evlilikten, iki kardeşi daha dünyaya geliyor. Cahide hanımın daha sonraki yaşamında ve çocuklarıyla kurduğu ilişkide babanın ikinci eşiyle geçen yıllar derin iz bırakıyor...

"Evde üvey anne huysuzdu, baba çok sessiz bir insandı, her şeye sabreden biriydi. ...Annem gezmeyi çok severdi, ablam da evlenip gittikten sonra, ben işte yemek yapardım, evi süpürürdüm, buluşık yıkardım, dantel örerdim,

kanaviçe işlerdim. Böyle geçerdi hayatımız. Kardeşlerim okuldan geldi mi onları yedirirdim, giydirirdim. Pek çocukluğumu yaşamadım."

Aile içi huzursuzluklara bir örnek de Sevinç Özgür'den; *"Annemle babamın hiç iyi bir evliliği yoktu diyebilirim. Çok anlaşılır, çok sevişirler fakat babam içki içen insandı, yani akşamcıydı. İş gücü bittikten sonra, yazhanesini kapattıktan sonra içki içerdi. Onun için biraz zordu yani. Annem de çok titizdi. İşte bu yüzden bizi katıyen sokağa çıkarmazdı, kadına verirdi, babamızın yazhanesine yollar, orada bir hava alırdık, gene evimize gelirdik. Böyle geçti çocukluğum..."*

Hikmet Öziş ise; *"Okulun tatil olduğu aylarda, yazları Büyükdere'ye gider: "Hayatımın en güzel günlerini Büyükdere'de geçirdim. Anneannem ve teyzem oturlardı burada. Çift atlı faytonlar vardı, babam onunla gidip gelirdi işine... Bir müddet sonra babam geceleri eve gelmeyi aksatmaya başlamış. Annem uyanık kadındı. Bir gün otele gidiyor, babamı bir cariyeyle yakalıyor. O zamanlar sarayda yetişmiş, 'saraylı' denen kadınlardan vardı. Tabii Cumhuriyet'ten sonra onlar hep dışarıda kaldılar. Onlardan birine tutulmuş bizim peder. O sıralarda babamın vaziyeti de bozulmaya başlamış. Bu kadın da babamdan mal almış, mülk almış falan. Babam otelini elden çıkarttı. Annem bizi, üç çocuğunu aldı ve Büyükdere'ye geldik. Annem onurlu kadındı, babamdan hiçbir talepte bulunmadı. Teyzemin yanına yerleştik. Tabii Birinci Dünya Harbi'nden çıkmış, İkinci Dünya Harbi başlamak üzere falan. Ekonomik durumlar bozuk. Teyzem, Büyükdere'deki Kibrit Fabrikası'nda çalışıyor. Ev kalabalık, geçim zor..."*

İbrahim Salim Esenli ise aile içi problemlerin kendilerini etkilediğini şu sözleri ile ifade etmektedir; *"Geniş bir evimiz vardı. Biz de orada yaşırdık. Bizimkiler tarımla değil ticaretle uğraşıyorlardı. Baba tarafı zeytinyağı ve sabun, anne tarafı da baharatla uğraşıyordu ve o daha zengindi. Babamın ailesi de çok varlıklı idi fakat onlar mübadil olmadılar. Hemen sonra bazı problemler çıktı maalesef ve annemle babamı ayırdılar. Babam sıkıntısından Girit'e gitti, annem de oğluyla beraber, işte abim o zaman küçük, Bornova'da kaldı ve kendisine tazyik yapıp evlenmesi için çalıştıkları halde, annem kesinlikle evlenmek istemedi. Annem istemeyerek boşandı. Babam Girit'ten döndükten sonra tekrar ikinci defa evlendiler ve ben dünyaya geldim; onun için altı yaş farkımız vardır ağabeyimle. Fakat bana ve abime çok tesir etti annemin ayrılığı. İşte ailede böyle bir dengesizlik oldu..."*

Nevvare Elçin annesizliğin etkilerini şöyle anlatır: *"Annem yerde yatıyordu, çenesi bağlanmış, hiç unutmuyorum, ayak baş parmağı da bağlıydı herhalde. Uyandırmak istedim. Ama 'Hayır, hayır öldü' dediler. Ve ben uyanmayan annemin öldüğünü bilemeden ama bir şeylerin ters gittiğini de anlayarak ağlamaya başladım. Ağlaya ağlaya da uyumuşum."* Veremden annesini kaybettiğinde henüz 3-4 yaşındadır Nevvare Erçin. Önce amcasının evinde kalır. Daha sonra iyi bir semtte yetişmesi için, Çengelköy'de yaşayan bir ailenin yanına evlatlık olarak verilir. Anneliği ile yıldızı barışmayan Nevvare Erçin, babalığını çok sever. *"Müsfık bir insandı. Eczacı ve kimyagerdi. Annem, kadı kıızı olduğunu söylerdi, çok mutsuzdu, babam onu sevmeyi için belki de. O da babama karşı haşındı. Adeta ona biraz çekirtmek isteyen bir tavır vardı ve ben bunu çok küçük yaşta hissedirdim."*

Fakirlik ve sahipsizlik bir başınalık öznelerin yaşamını derinden etkilemektedir.

Özneler arasında en güç şartlarda çocukluk yaşayan ve 12 yaşında evlendirilen bir çocuk kadın portresi çıkıyor karşımıza ; Emine Bayar. 1925 doğumlu. Tokat / Zile’de doğmuş. Hayatı boyunca sabahları şafakla uyanmış. Hep çalışmış tarlada, evde, bahçede... Yaşadıkları tarihleriyle değil, köyde yaşanan doğa olaylarıyla kalmış aklında. "Üzüm zamanıydı" diyor oğlunun doğduğu aya. Bu nedenle zaman zaman anlatımı masalsı bir havaya bürünüyor... Çocuk yaşta, 12 yaşında yapmış ilk evliliğini. Eşinin ölümünden sonra köy yerinde "sahipsiz" kalırım korkusuyla bir başkasına, üstelik kuma olarak gitmiş.

"Bacım öliyo, ondan sonra ben oluyom işte, onun adını bana koyolar. Çileli anam da (Satı Carus) öliyo ben dünyaya gelinci. Şimdi kundağa çocuğunan kalıyo babam meydanda, geliyo mahalleden bir karyya içgiyeği giriyo. Altunu (kendi payını) gömmüşümüş babam..."

Benim için canını veriyodu babam. ‘Hamamlı ev alıcam Eminem’e’ derdi. Şimdiki gibi böyle evlerde banyo ne geziyodu. Parayı aradı bulamadı, eştiği yerde gaybetti. O zaman işte gafayı oynattı babam, onun üstüne de hasta oldu, o da getti. Ben galdım meydanda, analıh yanında." Altı yaşında babasını kaybeden Emine Bayar’ı üvey annesi büyütür. "Bu öğsüzü (öksüz) büyüdeğim, bunun sevabını alıcam’ diyerek büyüttü beni. O da bir hastalığa yakalandı. Hep dua ederidi, ‘Allahım şu öğsüze acı bana acımaşsan deyi’"

Üvey annesi, ölmeden önce kızını evlendirmeye karar verir. 12 yaşındadır Emine Bayar: "Beni aldı işte bu koye (Büyük Karayün) verdi. İki urup (yaklaşık 32-33 kilogram) arpayı verdi analığım, elde avuçta yoğun o zaman. Adam yaşlıydı (İsmail Bayındır). 12 yaşındaki çocuk ne bilir kocayı, onun üstüne de analığım öldü. Çok eyiceydi (iyiydi) ilk kocam, öyle huysuz değildi. Aleviydi tabii. Kaçabırdı. Geçiniyorduh işte. Tek göz evde odun yok, çıra yok, beç bir sap ocağa koyup da şöyle ‘üf’ diyecek bir şey yok. Arpa ekmeği yiyorduh. Allah çileli kulunun çilesini egsüh etmez. Ondandır 15 sene durdum kocamda, oğlum oldu ondan. Öldü adam sonra." Bu birbiri arkasına ölen yakınlarının ardından köyde yapayalnız kalır Emine hanım: "Oğlum öğsüz, ben meydanda galdım, saapsızım (sahipsiz), beç kimse yok ganadının altına çekecek. Gencim. Bu (bâlâ evli olduğu) kocam işte gumamı (kumamı) bana düniir yolladı. ‘Get bunu bana al’ deyi. Gorhumunan (korkuyla) vardım. Kimsem yok, adım çıkar deyi. Oraya da vardık çile başımdan eksilmedi. Dirlik vermediler. O (kocas) döğdiyse, ben içeri kaçtım. Kimse duymasın sesimi deyi. Sadıh (Sadık) iresperlik (çiftçilik) yapardı. Sert idi. Gumalık üstüne aldı beni. Gumam eyiceydi. Bacı kız gibi geçiniyoduk. Beş ondan, iki de benden yedi çocuğ varıdı evde. Beş erkek, ikisi kız. Kayınbaba, kaynana hep birlikte yaşıyoduk. Çok siyasetler (acı) çektiürdüler." Sırasıyla önce kayınpederini daha sonra da kumasını ve kayınvalidesini kaybeder Emine Bayar. İlk evliliğinden olan oğlu Kemal Bayındır’ı evde istemez ikinci eşi. Bu arada kumasının da çocuklarını büyüten Emine hanıma eşiyile resmi nikah ancak kuması ölünce kıyılır.

"Guma varikene çıhatmadı (evlilik cüzdanını). Bununla (oğlu Hüseyin Bayar) ve öteki kızım bile gumanın üstü yazıldılar."

Emine Bayar'ın çocukluğu ile yetişkinliği iç içe geçmiş, Kendi daha çocukken çocuk sahibi olmuş.15 yaşındaki ilk gebeliğinden başlayarak tüm çocuklarını kendi başına doğurur Emine hanım. Bu arada yaşanan istenmeyen gebeliklere karşı da kendi başına çareler bulur (Bir başınalığın bir yansıması olsa gerek) :

"Heçbir şey bilmiyodum, Allah'tan doğurdum hepsini. Eskiden böyle değüldi. İpliğini, inneni, pıçanı (bıçağını) hazırlıyodun. Çocuk dünyaya gelince kesiyodun gübeğini (göbek), kıllyodun, duşlıyodun, yeniden yıhıyodun, gundahlyodun, şoraya goyyodun. Garnını da sıhıyodun da garnındaki çocuğun eşini düşürüyodun. Ondan sonra yatarsan yatıyodun. Göztaşyla (bakır sülfat) düşürüyorduk çocukları. İki dene düşürdüm bu adamdan (şimdiki eşinden)... "Şindi oğlum ve gelinimle yaşıyom, köyde. Evi böldük. Bi yanda o duruyo, bi yanda biz duruyok. Adam o eski zulumları etmiyo, neyleyim ben öldüm. Bende hayır galmadı...."

IV.II. Olumlu Anılaştırmalar

Özneler içinde mutlu bir çocukluk süreci geçirenler de var tabii ki. Bu mutlu süreci, ailenin sosyo-ekonomik durumu etkilemektedir denilebilir. Bunlardan biri Hümeysra Abdullah. Büyükbabasından kalma Rumelihisarı'ndaki yalıda geçer çocukluğu Hümeysra'nın: *"Rumelihisarı'nda, tam kalelerin önündeydi. 12 odası vardı ve en çok sevdiğim yeri kayıkhanesiydi. İçine su giren bir odadır orası. Ufak da bir kayığımız vardı, annemin çocukluğundan kalma. Biz orada korsancılık oynardık gelen misafirlerin çocuklarıyla. Sabahları Boğaz'ın ıstılsı odaların tavana yansırı, o ışık oyunlarını seyrederdim. Yatak odaları üst kattaydı. Sonra kat kat kiraya verildi yalı, biz en üst katta oturuyorduk en son, ben okula giderken. Orta katta Müfit efendi derdik, bir tekke şeyhi vardı. Atatiürk tekkeleri kapattı tabii, hepsi de işe girdiler, çoğu da Tekel'de işe girdi nedense. Yazın yalynı kiraya verirdik. Annem, 'Kiralara yalının vergisini karşılıyor' derdi... Hiç unutmam kavun, karpuz kayıklarla gelirdi yalya. Annem topatan kavunu severdi, şimdi yok artık değil mi topatan kavunu? Balıkçılar gelirdi sonra, taze balık alırdık."*

Öznelerden Sabiha Alça mutlu geçen çocukluğunu şöyle ifade ediyor;

"Bin dokuz yüz yirmi yedi yılında Mudanya'da doğdum. Babamın vazifesi dolayısıyla oradaydık ve oradaki hayatımız çok güzel geçti. Evimizde gramofon hiç susmazdı. Özellikle ben çalardım okul dönüşü. Çok güzel Arjantin tangoları vardır annemin, babamın. Kaymakamlar filan gelir, yemekli, akşam eğlenceleri olurdu, çok güzel"

valsler dinlerdim. Müziğe karşı alışkanlığım, zevkim o çağlarda başladı. Bugün müzisyen miyim, hayır değilim. Ama içimde hâlâ bir şeyler kıpırdar. Kendime göre çok güzel mandolin çaldım. İşte böyle bir çocukluk çağından sonra harp patladı. '39 harbi''

Öznelerden Altay Gündüz ise babasının asker olması nedeniyle, sürekli yer değiştirmemek için çocukluğunun neredeyse tamamı haminne, büyükanne, büyükbaba ve teyzesiyle birlikte yaşadığı Beylerbeyi'ndeki evinde geçirir.

"...haminnem masallar anlatıyor, çok güzel masallar anlatırdı çünkü. O masalları nereden okumuş onu merak ettim ben. Bir gün Tophane'deki evin konsoluna baktım, eski Türkçe resimli masallar... Sonra, çok sonra (öğrendim ki) Aisopos'un (Ezop'un) masallarını anlatıyor bana, düşünebiliyor musun? Veyahut ne bileyim, Grimm kardeşleri... Bunlar demek ki, o zaman eski Türkçe de yayınlanmış, bunlar çıkmış ve bunları okumuşlar..."

V. CUMHURİYET VE ATATÜRK

Araştırma kapsamında ikinci olarak incelenen referans noktası Cumhuriyet ve Atatürk'tür. Bu bölüm, Cumhuriyet'in İlanı ve getirileri, Atatürk ve anılar ile 10 Kasım, Büyük Atanın Ölümü başlıkları altında düzenlenmiştir.

Çocukluk dönemleri incelenen öznelerin büyük bir çoğunluğu Atatürk ile ilgili anılarını büyük bir coşku ve sevgiyle anlatmaktadır. Çocukluk dönemlerinde Atatürk ile olan tanışmalarını büyük bir övünç kaynağı olarak görmekteler. Aynı coşku Cumhuriyetin ilanı sürecinde de görülmektedir. Cumhuriyetin yaşamlarına getirdikleri yenilikleri, farklılıkları dile getirmişlerdir. Bu coşkulu anlatışların yanında 10 Kasım günü hissettikleri acıyı da sanki yeniden yaşar gibi anlatmışlardır. Erken Cumhuriyetin bu ilk kuşağının Atatürk ve Cumhuriyete olan bağlılığı takdire şayandır.

V.I.Cumhuriyetin İlanı ve Getirileri

Kadın öznelerden Bedriye Cemal Kırçalı (Ertümen) Cumhuriyetin ilanını çok yakın bir olaymış gibi her anını hatırlayarak şöyle anlatmaktadır;

"Bir gün, aile toplantısı, oturuyorduk. Böyle zurna ile bir şeyler çalınıyordu dışarıda. Annem beybabama dedi ki, 'Bey, bayram değil, seyran değil, n'oluyor böyle?' 'Hanım, hatalı hareket edersin, milletin düğünü var bugün, cumhuriyetimiz ilan edildi' dedi beybabam da. Bu kelimeyi işte ilk kez o zaman işittim. 'Cumhuriyet nedir baba?' dedim daha sonra. 'Kızım padişahlar idare ediyordu bizi. Bir sultanın bilmem kaç tane cariyesi vardı, bütün hazineyi, milletin parasını, pulunu hep cariyelere yediriyor, bilmem n'apıyordu. Şimdi ondan kurtulduk. Doğrudan

doğruya cumhuriyet denilen bir rejim idaresi geldi. Atatürk denilen büyük zata müteşekkirimiz yavrum, o bizi kurtardı. Bundan sonra korku yok, korkmayın' dedi babam. Bu konuşmayı hatırlıyorum." Cumhuriyetin ilan edildiği 29 Ekim 1923 günü benüz 10-11 yaşlarındadır. "

Zübeyde Ülgen ise bu kutlu günü şöyle hatırlamaktadır;

"1923 yılına gelindiğinde Kurtuluş Savaşı kazanılmış, cumhuriyet ilan edilmiştir. "Ablam da öğretmendi, ben o zaman ilkokul ikinci sınıftaydım. Kavak'a verdiler ablamı, öğretmen olarak. Kavak'ın ilerisindeki bir tepede davullar, zurnalar çalınıyordu. 'Abla n'oluyor' dedim, "Cumhuriyet ilan edildi" dedi."

Nebahat Arıca da çocukluğunda yer etmiş bu olayı tüm ayrıntıları ile şöyle anlatmaktadır;

"Hatırlıyorum, ben çocuğum, Cumhuriyetin ilanından evvel, Yunan işgalinde çok ıstırap çektik. Büyüklerimizi Yunan askerleri mektepte rahatsız ediyordu. Onun için mektepleri tatil ettiler, herkes evine kapandı. Bizim evin sokağa bakardı pencereleri. Komşumuz sokak görmeyen bir odayı tahsis etti bize, aradaki duvarı yıktık, böyle hiç görünmeden geçer, orada otururduk, tepemizden kurşunlar yağardı. Her kapı çalıda 'Eyyvah, askerler geldi' derdik. Yunan askerlerinin evdeki kızları götürmesinden korkardık. Halbuki yaralıları vardı; yardım, sargı bezi falan alıyorlardı. Yunanlılar giderken çok tabriyat yaptılar. Bizi Atatürk kurtardı. Şimdi Atatürk'ü küçümseyenlere diyorum ki 'Sizler sıkıntılı günler görmediniz ki onu takdir edesiniz'. Zafer kazanıldı, eve bayrak asılacak, bayrak yok! Annem gitti, kırmızı bir kumaş aldı, beylere ayla yıldız çizdirdiler, ondan sonra bayrağı diktiler, 'Çok şükür bayrağımızı astık' diyerek ağlayan annem o gün bayrağımızı astı. Bu arada paraya ihtiyacı olan bazı kimseler Yunanlılar içi casusluk yapmışlar. Annem yine bir gün çarşıya indiğinde onların öldürüldüğünü görmüş, kurşuna dizmişler, anneme fenalık gelmiş. Gerçi hak etmişler ama işte böyle acı şeyler de oldu tabii... Annem sonra okuma yazma öğrendi. Hemen çarşafını çıkardı, kendine bir manto diktirdi. Bir daha çarşaf giymedi."

"Halkverlerinde balolar olurdu, Cumhuriyet balosu olurdu, düğünlerimizi yapardık. Çok moderndi."

Nihat Durak Cumhuriyetin ilk yıllarını söyle anlatıyor;

"Cumhuriyet ilan edilmişti. 1925'te Akçakoca İlkokulu'na kayıt oldum. Okulum şimdi İzmit'teki Ellinci Yıl İlköğretim Okulu'nun olduğu yerdeydi. Büyük bir bina vardı. İttihat ve Terakki şubesi olarak inşaata başlandı, bitirilemedi, ondan sonra jandarma dairesi oldu, son olarak da ilkokul yaptılar orayı. O zaman cuma hafta tatiliydi, cumartesi günleri gittiğimizde merasim yapılıyor, tabii İstiklal Marşı kabul edilmemişti daha, 'Zımtaralelli ha ha ha' diye bir marş vardı. Üst sınıftan bir arkadaş 'Zımtaralelli' derdi, biz de 'ha ha ha' diye devam eder, merasimi bitirirdik. Cuma hariç altı gün okula giderdik. Sabahdan akşama kadardı, şimdiki gibi değil. Sabah

giderdik, öğleyin eve yemeğe gelir, öğleden sonra yine okula dönerdik. Sınıflarımız 30 kişiyi geçmezdi, o zaman okullara pek rağbet yoktu, kız mektebi de ayrıydı. İlk zamanlar önlük de giymez, kendi kıyafetimizle giderdik. Ben ikinci sınıftayken önlüğe geçildi. Bir gün müdür çıktı, 'Çocuklar bundan sonra feslerle gelmeyeceksiniz. Şapkası olan şapka takacak, olmayan başı açık gelecek' dedi. Böylece Şapka Devrimi'ni yaşadım"

Rüştü Özal'ın din adamı olan babası tüm çocuklarını okutmak ister. Ağabeyi Fransız okuluna gider, Rüştü Özal ise mahalle mektebine kaydolur: *"Mahalle mektebinde elifba diyerek, Mıhçızade hocanın önünde diz çöküp, bir yıl kadar okuduk okumadık, Cumhuriyet hocası geldi. Güzel kılık kıyafetli bir hocaydı. İkinci sınıftayken, 1921-1922 yıllarında Rehber-i Hürriyet Okulu'nda eğitimimize devam ettik."*

Devrimlerle gelen değişime ayak uydurmaya çalışılan yıllarda Rüştü bey henüz ortaokul öğrencisidir. *"Dil devriminden evvel Kıyafet Kanunu çıktı. Şöyle şık fesler giyeceğiz diye hayal ediyorduk. Fesi giymeden şapkaya, kaskete döndük. Fakat kasketle nasıl selam verilecek, ne yapılacak onların da farkında değiliz. Hocamız da bilmiyordu. Bir süre de öyle geçti. Dil İnkılabı'nda da çektiğimiz zorluklar ayrı. Birinci sınıfta biz eski harflerle, Arap harfleriyle okuduk. Ve ikinci sınıfa geçtiğimiz zaman, alfabeyi Fransızca olarak öğrenmiştik. Hâlâ, seksen küsur yaşımdayım, alfabeyi Fransızca olarak okur, yazarım."* Rahmi Dirican Cumhuriyet ile gelen değişimi kendi öz yaşamlarında görür; *"Uzun yıllar kadılık yapan babam Abdullah bey, Cumhuriyet'in ilanı ile hakim olur"*

Engin Tonguç; *"Cumhuriyet ile birlikte yeniden planlanan genç başkent Ankara'da Yenışehir semti oluşmaya başlar"*

V.II. Atatürk ve Anılar

Çocukluk dönemlerini yaşayan öznelere Atatürk ile ilgili anılarını büyük bir coşku ile anlatıyor; Zübeyde Ülgen'de bu öznelere bir;

"Son sınıftayım. Bahçede dolaşıyorum, Atatürk'ün geldiğini duydum. Hemen koştum, okuldaki kadınlara dedim ki 'Bakın Sivas'a baba geldi, hadi bırakın o buluşmaları, temizlik yapın'. Temizlik yapmadı kadınlar. Müdüre gittim 'Lütfen vazife verin de temizlesinler' dedim, müdür de bana 'Biz listede yokuz, gelmeyecek buraya' dedi. İşte bahçede dolaşıyorum, olan oldu. Hemen kapılar ardına kadar açıldı, arabalar doldu. Bir de baktım, muhafız alayımız gelenler. Bütün bahçeye, binanın içine dağıldılar. Peşinden baba inmez mi, okulumuza geldi, benim yanımda Sivas veteriner müdürünün kızları vardı. (Atatürk) Konuşurken ben böyle elektrikle tutulmuş gibi oldum. Geldi, hemen yanımdaki arkadaşşıma sorular sordu. Ben çok heyecanlandım o gün. Doğru yatakhaneye çıktı. Herkes şaşkınlık

inde. Yatakta kızlar, kimi yatıyor, kimisi çorapları yamalyor, istirahat edenler var. Atatürk içeri girer girmez kapının arkasındaki çöpe şöyle ayağını bastı. Bir şey demedi. Sonuç olarak, Atatürk hiç boş olmayan bir şekilde okulumuzdan ayrıldı. Bir süre sonra gine ettüeyiz, müdür içeri girdi, son sınıftayım. 'Yazıklar olsun sizlere, okulunuzu çok pis buldu Atatürk, böyle mi olur kız okulu' dedi. Ben de 'Müdür bey, buradaki hata sizin, ben size gelmedim mi, siz bana hademeleri vermediniz, biz programda yokuz dediniz' dedim. Ve zınk diye kaldı. Bunun dışında Mustafa Kemal'i Samsun'da Latife hanım yanında, üstü açık otomobilde göürdüm. "

Nevvare Çetin;"Çok güzel bir elbiseyle 23 Nisan 1933'te, o zamanın Maliye Müsteşarı Cezmi amcama, Ankara'ya gittim. Ankara Halk Evi'nde büyük bir çocuk müsamesesi oldu. Biz bir locaya oturduk, Atatürk'ün locası da orta yerde, aşağıdan bakıyorlar. Herkeste bir heyecan, bir heyecan. 'Atatürk geldi' dediler, bir fısıltı herkes sustu. Atatürk'ü siyah-beyaz hatırlıyorum, demek ki fraklıydı. Yukardan çok hafif bir selam verdi, herkes ayağa kalktı. Döndüler, alkışladılar. Perde açıldı, ben dizimin iki-üç parmak altında bir elbiseyle oldukça memnunum. Sahneye öyle çocuklar çıktı ki, bir karış etekler giymişler, kabarık tüller, arkalarında kelebek kanatları, bir süs bir süs. Kendimi köylü ve çirkin hissettim. Ve ben hep onlara bakıyordum hayranlıkla. Neyse, ara verildi. Cezmi amcam beni aldı ve dışarı çıkardı. Atatürk de dışarı çıkmış, locasından. Benim aklım eteğimin boyunda, Atatürk duruyor karşımda. Cezmi dayım 'Nevvare' dedi, elini uzattı Atatürk, ben de elini sıktım. Herkes birden 'öp, öp, öp' diyordu. 'Hayır' dedi, 'o en güzelini yaptı. Bildiği gibi yapsın Nevvare' dedi. Ve ben hiç aldurmam, çünkü ben küskünüm eteğim yüzünden. O anı pek yaşayamıyorum. Elini sıktıktan sonra 'Söyle bakalım Nevvare, ne olmak istiyosun?' dedi. 'Öğretmen' dedim, 'Aferin Nevvare. Sen çok iyi bir öğretmen olacaksın ve istediğini yapacaksın' dedi. Ve başımı şöyle birkaç kere okşadı. Tekrar elini uzattı, ben bu sefer öpmek istedim. 'Hayır, bildiğin gibi davran. En güzeli bu' dedi, 'tokalaşmak güzel'. Ve tokalaştık Atatürk'le."

Turgut Yarkent o günleri şöyle anlatıyor;

"O sırada bizim öğrendiğimiz üç kelime vardı, o devrin bütün çocuklarının öğrendiği üç kelime: **anne evvela, sonra baba, sonra Gazi**. Çünkü evde konuşulan, evin halkının dışında konuşulan tek laf Gazi'ydi. 'Gazi şunu yaptı, Gazi geldi, bravo Gazi, aferin Gazi; yaşa, yaşa İzmir'i aldı Gazi...' En son bu oldu: 'İzmir'i aldı Gazi.' Gazi; çocuğun hafızasında bir dev gibi, sanki çok büyük bir şey, bir kişi böyle, kişiliği olan ama kişi değil de bir dev sanki... Gazi, Gazi, Gazi. O sırada işgal bitti İzmir'de, babamı İzmir liman reisliğine tayin ettiler. Burada İlkokula başlar Turgut Yarkent. 'Bir gün 'Gazi gelecek' dediler. Daba o zaman Gazi deniyordu. Bizim okulu götürdüler istasyona, trenle gelecek. İstasyonun hemen yanında Osman Paşa Camisi vardı, annesi orada gömülüydü. Cumhuriyet'i ilan etmiş, sene 1923, oraya geliyor, annesinin mezarına. Okulun başında, beni koydular, babamın filintası boynumda, fişekliği belime bol geldi, onu da astalar boynuma böyle... Okulun başında bekliyoruz müdür yanımda. Tabii ben pat, pat, pat, ödüm kopuyor, bir dev gelecek ya, Gazi dev. Bekliyoruz, yani birisi 'Böh' dese ağlayacağım yani öyle bir heyecan, korku içindeyim. 'Geldi' dediler, geldi. Ben korkudan yere bakıyorum. Bir kalabalık geldi bizim önümüzde durdu, ben evvela ayakakabıları gördüm. Sonra biraz daha yukarı kaldırdım gözümü, yün çoraplar vardı ayağında, hiç o güne kadar görmediğim burada, buraya kadar bir pantolon böyle, ama bol bir pantolundu. O golf pantolonmuş, sonra öğrendik onun golf olduğunu. Yavaş yavaş başımı kaldırdım, gözüne bakamadım. Mavi gözleri bana kırmızı gibi geldi. Öyle bir bakışı vardı ki yani korkudan ben onları kırmızı gibi

gördüm. Sonra bu kadar bir kalpak var, benim de kalpağım vardı başımda, kısa bir kalpağım vardı. Onun kalpağı bu kadardı başında böyle, biraz da kalpağa baktım. Bana baktı, benim kafam böyle duruyordu, benim kalpağımı düzeltti, alacak zannettim kalpağımı... 'Sen benim yaverim olur musun?' dedi; hii, çenem böyle, ellerim böyle, titriyorum. 'Anneme sorayım da ondan sonra' demişim. Ben orada iki sene kaldım okulda, üçüncü sınıfa kadar kaldım; çocuklar, öğretmen de dahil benimle hep alay ettiler, 'Annene sordun mu?' diye..."

Altay Gündüz Atatürk'ün yakın çevresinden olan kayınpederinin pek çok anısını dinlemiştir...

"...Bir gün, Etimesgut Havaalanı. Yeri tespit ediliyor, şimdi Atatürk diyor ki, Hikmet sen de gel mimarsın. Bunlar gidiyorlar, Atatürk diyor ki Etimesgut olsun burası, Hikmet bey de öyle sözünü esirgeyen bir adam değil. Üstelik Atatürk'le tanışıklığı çok eski. Diyor ki, Paşam, burası abi mesgut... Şimdi Hikmet, orasını karıştırma diyor. Atatürk'ün o zaman abi mesgut demesinin nedeni bir ulus yaratmak istemesiydi. Peki neden Etiler yerine Hititler demedi...Bilmiyorum..."

V.III. Büyük Atanın Ölümü ^[11]

Mustafa Kemal Atatürk, Ocak 1938'de çıktığı Bursa gezisinden sonra hastalanır ve bir süre sonra İstanbul'a döner. Sabiha Olça: *"Mudanya'dayız, ilkokuldayım, beşinci sınıftayım. Atatürk Bursa'ya geçti, geçecek. Okulda gösterişli bir talebeydim, o zamanlar kurdelelerimiz, beyaz yakalarımız, siyah önlüklerimiz, beyaz çoraplarımız vardı. Bana bayrak tutturmak istedi öğretmen. Öğleden sonra vapur gelecek. Eve geldim, yemek yiyeceğiz. O zaman yemek lokantadan geliyordu bize. Annemle yemek yedik. O kupa havada, evden çıktım, mektebe gidiyorum. Nerede buldum ben o çamuru bilmiyorum ve çamura düştüm. Bütün üstüm çamur içinde kaldı, tabii ki bayrağı taşıyamadım. Atatürk'ü arkadan gördüm, en önde göreceğime. Bu bende öyle büyük bir üzüntü yaratmıştır. Zaten sondu, Bursa'dan sonra basta yattı"* Hekimler tarafından bir süre sonra siroz teşhisi konur. Artık yurtiçi gezilere çıkamayan Atatürk, İstanbul'da Dolmabahçe Sarayı'nda dinlenmek zorundadır. Katılamadığı 29 Ekim 1938 günü Cumhuriyet Bayramı törenleri sönük geçer. Hatta 1 Kasım 1938'deki Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni açış konuşmasını Başbakan Celâl Bayar okur. Nesrin Altınova: *"Atatürk hastalandı dediler, mektepte adeta hepimizin içine kor düştü emin olun. Yatılıyız, dışardan haber yok, artık iyice ağırlaştı hava. Birkaç ay önce Cumhuriyetin on beşinci yılında büyük tören yapıldı. Tören yapıldı ama yarım kaldı, Atatürk yoktu başında. İşte o zaman Harbiyeliler gemiyle Dolmabahçe Sarayı'nın önüne gelmişler, orada tezahüratta bulunmuşlar, Atatürk'ün de koltuğunu çekmişler pencereye kadar, oradan onları*

selamlamış. Çok istemişti o zaman, Ankara'ya dönüp son olarak törende bulunmayı ama izin vermemiş doktorlar."

Fatma Newware Erçin: "Bizimle aynı bahçe içinde bir Rum ailesi vardı. Madam Eliza mıydı neydi, piyano filan çalan bir hanımdı. Ve biz ondan ne zaman istesek memnuniyetle çalardı Fransızca şarkıları. Bir gün işte Atatürk'ün artık son günleri filan ve biz çocuğuz. 'N'olur çalsana' dedik; 'Atatürk orada, Atatürk hastayken çalamam' dedi... O kadar candan ve içten söyledi ki bunu, biz o zaman utandık yani, bunu niye biz düşünemedik diye."

Atatürk 10 Kasım 1938'de, saat 9.05'te, İstanbul Dolmabahçe Sarayı'nda, yakalandığı siroz hastalığından kurtulamayarak hayata veda eder. Gazetelerin gün içinde yaptığı ikinci baskılar ve radyo programları ile haber Türkiye'ye duyurulur.

Zübeyde Ülgen: "Akşebir'deydim. Sabahleyin ajansı açtım, böyle televizyon yok, radyoyu açtım. Ayy, hasta olduğunu biliyoruz, öleceğini hiç düşünmedim, ben Ata'yı, yani ne bileyim herhalde babamdan çok severdim. Çünkü çok büyük işler yaptı. Yani bunları anlatmaya lüzum yok. Ben orada hüüngür hüüngür evde ağladım. Ve okula gitmem lazım, öğrenciler beni bekliyor, hüüngür hüüngür ağlayarak ben böyle okula doğru gidiyorum. Bağra bağra ağlıyorum. Karşıma müfettiş çıktı, müfettiş. 'Niye ağlıyorsunuz?' dedi. 'Biliyor musunuz, baba gitti' dedim. Ben yeniden başladım ağlamaya, adam okula gitti. İşte o gün acım çok büyüktü, onu kaybetmiştik."

Koco Elbistan: "Atatürk'ün öldüğü sene, hiç unutmam, Kırıkhan'dan geldik. Biz dediler ki 'Ağlayın'. 'Ya ne ağlayacağız?' diye sorduk. 'Babanız öldü' dediler. Geldik evimize anneme, ablalarımıza falan dedim ki, 'Ağlayın, niye ağlamıyorsunuz, ağlayacaksınız hepimiz, yas tutun.' 'Ya olur mu, ne ağlaması?' diye sordular. 'Ya Atatürk öldü' dedim. Herkes üzüntülü bir vaziyette kaldı..."

Gökhan Önce: "Hatırlamaz mıyım? Aynen şöyle oldu. Gene Robert Kolej'deyiz. Bebek'ten yol çıkar yukarıya. Efendim orada terasmsı bir yer var, oturuyoruz yanımda da Romanyalı çocuk var. Onunla böyle yan yana duvarın üzerinde oturuyoruz. O arada zannederim gündemde Atatürk'ün hastalığı var ki tedirginiz. Efendim, derken bir ara gözüm Dolmabahçe Sarayı'nın üstüne ilişti, baktım bayrak inmeye başladı. İndi, indi, indi, tam ortada durdu. 'Atatürk öldü!' dedim ve fırladım, anlatabiliyor muyum? Hemen Teodoroshol'e koştum, kapıyı açtım, şey içeriye girdim, evela şeye müdüre böyle böyle dedim. 'A, bilmiyorum' falan dedi. Derken telefonlar mefelefonlar bir şeyler falan. Vefat ettiği kesinleşti, aman kardeşim bir çığlıklar koptu kolejde..."

Nesrin Altınova: "O gün sabah geldi çocuklar, 'Alman konsolosu bayrağı yarıya indirmiş, onlar indirmişler ilk bayrağı' dediler, ondan sonra bir matemdir başladı mektepte, velhasıl epeyce duygulu zamanlar geçirdik. Çünkü Atatürk'ü böyle hikaye olarak değil biz, büsbütün tanıyarak, bilerek yetiştik. Sonra işte Dolmabahçe Sarayı'nda katafalk hazırlandı, ziyarete açtılar. Biraz orada tedbirsizlik oldu. Sarayın kapılarına insanlar birikmişler, açılınca, kalabalık hücum edince, öndeki üç beş kişi düştü, hatta ezilenler oldu. Sonra mektepler girdiler ziyarete,

biş de gittik ziyarete. En üst rütbeli generaller, herkes katafalkın iki başında, iki ayağında, onlar nöbet tutuyorlardı, böyle ağlaşa ağlaşa. Bazen televizyonlar gösteriyor ya, hakikaten ağlayarak geçti herkes. Sonra cenaze uğurlandı. Kordiplomatik, arkadan işte bizim devlet büyükleri, şunlar, bunlar, biş böyle talebeler, hatta ben o kadar kendimi kaybetmişim, yola sarmışım, çıkmışım böyle, arkadan şefimiz beni tutup kaldırma çekti. Sirkeci'den karşıya uğurladılar, öyle gitti. Ağlaşa, ağlaşa velhasıl gönderdik Atamızı."

Altı gün sonra, Ata'nın naaşı 16 Kasım 1938'de sarayın büyük tören salonunda katafalka konulur. Üç gün, üç gece her yaştan İstanbullu katafalkı ziyaret eder. 19 Kasım günü kılınan sabah namazının ardından, sabah 08.30'da top arabasına konularak Sarayburnu'na getirilir. Tabut burada Zafer Torpidosu'na alınır, oradan da Moda açıklarında demirlemiş Yavuz zırhlısına taşınır.

Turan Aksu: "38'de asker idim Selimiye Kışlası'nda. İşte Atatürk'ün cenazesine vazîfeli gönderdiler beni. Orada şey yaptım, nöbet bekledim. Sonra da Galata Köprüsü'ylene, Eminönü Camisi'ni bağa verdileridi, halk tepkiye düşmesin diye. Cenaze gelince her dövletten bir tabım asker geldi orya, cenazeye. Şimdi Atatürk, bizim erati, şeyi biliyorsunuz, Galata Köprüsü, Galata Köprüsü'nden süvarisi geçti, motorlusu geçti, geçti, piyadeye gelince, piyade orda getti, Unkapanı'ndan, Akşaray'dan, Karaköy'den böyle dolandı. Rumlar demişler ki o sırada, 'Yahu Türkiye' demişler, 'on sekiz milyon diyolar, sırf burdan geçen asker vardı yirmi milyon' demişler, Bayağı büyük bi tören oldu. Eğer insan düşsiin yere, kakamıyodu Atatürk'ün cenazesinde, çigniyolarıdı, o kadar galabalığıdı. Düzeni sağlıyordum ben. Yani o, Unkapanı'na doğru şu, çıta çekmişler, halk orya birikmiş, caddeden işte gedenlere mani oluyordub biz. Atatürk'ün cenazesini de Yavuz'a bindirecekleridi, Sirkeci'ye doğru Yavuz yanaşamadı, bir Hamidiye Vapuru vardı, o yanaştı, Atatürk'ü oğa bindirdiler, ondan sonra Yavuz'a gotürdüler, Yavuz o İstanbul'u yıbtı, Yavuz'un her tarafında top var biliyon mu, Yavuz Vapuru'nun. Topu ata ata aldılar gotürdüler."

Kebuter Sezencan: "Kültür Sarayı'nın olduğu yerde Elektrik Umum Müdürlüğü binası vardı... Onun üstüne çıktık, bekliyoruz. Kalabalık her taraf, hıncabınç dolu, hıncabınç ama, yani nefes alacak yer yok. O sokaklardan gelen hıkcırık sesini anlatamam size, hâlâ kulağımdadır. Yürüdüğüçe, sokak başlarında durdukça yalnız hıkcırık sesini duyuyordunuz..."

Aynı günün gecesi, İzmit'e getirilen Atatürk'ün cenazesi özel bir trenle Ankara'ya doğru yola çıkarılır.

Saim Işıldak: "Bizim mahallede olay duyulduğu zaman, insanlarda büyük bir teessür meydana geldiğini hissettim. İnsanlar konuşurlardı 'Eyvah Atatürk ölmüş, biz ne yapacağız' diye. Yani genel bir matem havası vardı,

üzüntü vardı, bu üzüntümüz ta Etnoğrafya Müzesi'ne nakledilinceye kadar devam etti..."

Ayca Dirim: "O günü çok iyi hatırlıyorum, çok iyi... Ben Atatürk'ün öldüğünü mektepte duydum. Ben ağlamadım, ama ağlayan çoktu tabii, kızlar bilhassa başladılar ağlamaya. Ondan sonra mektepte topladılar bizi, bütün İzmir mektepleri Buca Ortaokulu dahil, ben orta ikideydim çünkü o sırada, topladılar, Atatürk heykeline getirdiler, işte 'Yolundan dönmeyeceğiz' diye yemin ettik ve ibtiram durumunda bulunduk. Radyoda Falih Rıfkı'nın konuşmasını hatırlıyorum. Dinledim, sesi hâlâ kulağımdadır. 'Kuru lafı bırakalım, Atatürk öldü' diye. Ondan sonra İbrahim Alaettin Gövsa'nın şiirini 'Bir milletin melalini söyler, derin derin derya çırpınarak Dolmabahçe'de'. Bunları dinlediğimi hatırlıyorum."

Cahide Eren: "İzmir'deyiz, lojmanda oturuyorduk. Şimdi, 'Atatürk hasta' dediler. Komşumuzun kızı vardı, o geldi, 'Cahide abla, Atatürk hastaymış' dedi. Ondan sonra 'Sabi mi?' dedim. 'Valla' dedi, 'bugün' dedi 'okulda müdür demeç verdi.' Ay biz nasıl ağlamaya başladık biliyor musunuz? Zafer gazetesi vardı, Ülkü gazetesi vardı. Amcan (eşim) koymuş gazeteleri, bana hamalla göndermiş. Ölüm haberinin hem resimleri var hem de yazıları. Sabahleyin amcan giderken dedi ki bana 'Cahide bugün patatesli, etli bir kapama yap' dedi. Ben de güvecin içine onları koydum, işte ağzını da hamurla böyle sıvadım. Maltızın üstüne koydum. O gazeteler gelince ben aldım, böyle hem okuyorum hem ağlıyorum. Derken güveç bir patladı. İkiye bölündü, ne eti kaldı, ne patatesi kaldı. Yani Atatürk'ün ölümü böyleydi, ondan sonra artık on gün, on beş gün böyle şey, o lojmana opörlörler koydular, işte Kemer İstasyonu'na yakın, artık on gün, on beş gün sonra Atatürk'ün bütün hayatını anlattı. Ve yani biz ona çok çok ağlamıştık. Sonra Melek Sineması vardı Basmalı'de. Orada bu Atatürk'ün işte, Dolmabahçe'den Ankara'ya gidişi, filme aldılar ya onu. İşte o zaman o filmi seyretmeye sinemaya gittik. Böyle gözlerimiz kan çanağı gibi olmuştu." 20 Kasım günü Atatürk'ün cenazesi Ankara Garı'nda Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından karşılanır, TBMM'de yapılan törenin ardından 21 Kasım günü saat 10.00'da başlayan resmi törenle Ankara Etnoğrafya Müzesi'ne nakledilir.

Engin Tonguç: "10 Kasım 1938 günü ya ikinci, ya üçüncü sınıftaydık. Birisi geldi, öğretmene bir şey söyledi. Öğretmen ağlamaya başladı. Okulu tatil ettiler, 'Herkes evine gitsin' dediler. Daha sonra Atatürk'ün önünden geçtik ailece, Meclis'in önünde işte o katafalka konduğu zaman. Ertesi gün de cenaze törenine gittik, töreni seyrettik. Yağmurlu, pis bir gündü. Herkes ağlamaklı bir şekilde katafalkın önünden geçti. Çok kalabalıktı. Babam resmi görevlilerle katılmış olsa gerek, ben annemle gittim. Annem yukarı kaldırdı beni, tam önümüzden geçerken görevim diye cenaze alayını. Onları gayet iyi hatırlıyorum."

Nebahat Arıca: "Etnoğrafya Müzesi'ne bıraktılar. İsteyen her gün Etnoğrafya Müzesi'nde ziyaret ederdi onu. En sonunda kaçta, '53'te galiba Anıtkabir'e naklettiler. Aman o zamanlar neler söylediler, efendim 'Onu toprak

bile kabul etmedi, dini kaldırdı da, mermerde yatıyor falan' diye. Halbuki o aşağıda toprağa gömülmüş, zannediyorlar ki, o şeyin, katafalkın içinde yatıyor. İzah edersiniz, anlatmaya çalışırsınız, hiç dinlemezler." Atatürk'ün cenazesi, Anıtkabir yapılp bitinceye yani 10 Kasım 1953'e kadar müzede kalır ^[12].

Sonuç Yerine

Bu araştırmada “Tarihe 1000 Canlı Tanık” adlı sözlü tarih projesi kapsamında yer alan öznelerin çocukluk dönemleri incelenmiştir. Otuz beş öznelik bir grubun anlatıları ile belirli bir döneme ait çocukluğa ilişkin bir genelleme yapmamız mümkün olmasa da elde edilen anlatılar ışığında çeşitli sonuçlara varılması da mümkün görülmektedir. (İlk tahlilde bilinmesi gereken ülkemizde çocukluk tarihi ile çok sınırlı bilim insanının ilgilendiği gerçeğidir. Çocukluk tarihi konusunda Türkiye çok kısır bir üretim yapmaktadır. Oysa çocukluk kavramının tarihsel gelişim süreci, ait olduğu toplumun çocukluğa olan bakış açısını yansıtmaları bakımından oldukça önemlidir^[13].)

Bu araştırma öznelerin çocukluk dönemlerinden yola çıkarak, onların dilinden dönemsel özelliklerin belirlenmesini amaçlamaktadır. Anlatılardaki sosyolojik kodlar belirlenerek çözümlenmeye çalışılmıştır. Öznelerin çocukluk dönemleri yeni bir Cumhuriyetin doğduğu bir döneme denk düşmektedir. Diğer bir ifade ile özneler *Cumhuriyet Dönemi* çocuklarıdır. Bu anlamda dönemin sosyo-ekonomik durumu, yaşam şartları ve toplumsal özellikler bu anlatılarda ulaştığımız bilgilerdendir. Yani Cumhuriyetin getirdiği yenilikler, yeni toplumsal biçime uyum ve toplumsal dönüşüm süreçleri resmi tarih dışındaki normal insanların (öznelerin) canlı anlatılarında saklıdır. Bu anlatılarda Türkiye'nin geçirdiği büyük toplumsal dönüşümün izleri örnekleri ile görülmektedir. Toplumsal yaşamda oluşan yenilikler, yeni bir rejim ve yeni bir yaşam biçiminin özellikleri anlatılarda görülmektedir. Ayrıca toplumsal dönüşüm sürecinde yapılan yeniliklerin toplumun her kademesinde bir kabul gördüğü de öznelerin anlatılarında var olan bir gerçekliktir.

Araştırmanın önemli bir sonucu da *Büyük lider Atatürk'ün* sosyo-ekonomik konumu ne olursa olsun tüm öznelerin hatıralarındaki yeri ve unutulmazlığıdır. Özneler Büyük lider ile olan anılarını tekrar yaşarmışçasına tüm ayrıntıları ile anlatmışlardır. Ata'nın Ölümü bölümündeki üzüntü ifadeleri, keder cümleleri aradan yıllar geçmesine rağmen canlılığını korumaktadır. Öznelerin bu tutumu Cumhuriyet çocuklarının Atatürk'e olan bağlılıklarını göstermesi açısından büyük önem taşımaktadır.

Çeşitli sosyo-ekonomik düzeyden gelen özneler ve onların sınıfsal özelliklerinin çocukluklarına olan yansıması da, bu araştırmanın sonuçlarındandır. Toplumsal sınıflara ait çocukluk özellikleri anlatılarda görülmektedir. Üst sınıf simgelerinden sayılabilecek köşk ve konaklarda geçen çocukluk ile orta ve alt sınıf sayılabilecek kenar mahalle ve gecekonduda geçen çocukluk arası farklar, yaşamsal özellikler, olanaklar, oyunlar ve eğitim süreçleri açılarından bu incelemede belirlenmiştir. Öznelerin bu anlatıları bizi sosyo-ekonomik durum ile eğitimsel yaşantı arasındaki doğru orantıya götürmektedir. Sosyo-ekonomik durumu iyi olan aile çocukları eğitimlerini devam ettirmiş, yoksul sayılabilecek özneler ise eğitim sürecinden mahrum kalmışlardır.

Yoksulluk, yoksunluk ve yalnızlık gibi durumlar öznelerin çocukluklarını olumsuz etkilemektedir. Bu noktada öznelerin çocukluk anılarıyla ilgili (Genelleme yapmak mümkün değilse de) iki kategori oluşturulabilir. Çocukluk dönemleriyle ilgili olumlu anılara sahip olanlar genelde sosyo-ekonomik durumu iyi olan öznelerdir, çocukluk dönemlerini mutlu geçiren özneler bu dönemlerini olumlu olarak hatırlamaktalar ve anılandırmaktadırlar.

Olumsuz anılandırma yapanlar ise yoksul ve yoksun çocukluk geçiren öznelerdir. Bu öznelerin çocukluk dönemleri ise hem maddi hem de manevi anlamda sıkıntılarla geçmiştir. Bu sıkıntılar örüntüsü öznelerin belleklerinde olumsuzluklar olarak kodlanmıştır.

Özne anlatımları aynı zamanda bize bulundukları bölgelerin coğrafi, tarihi ve kültürel özelliklerini vermektedir. Özellikle muhacirler, göçmenler ve zorunlu göçe tabi tutulanların anlatıları resmi tarihte yer almayan bilgilerdir. Özneler bize bizzat kendilerinin yaşadıkları, üzüldükleri, yaşamlarını değiştiren tarihi olayları anlatmaktadırlar^[14].

Öznelerin tarihsel bir olayı kendi toplumsal ve kültürel özelliklerine göre farklı biçimlerde anılandırdıklarını görmekteyiz. Bu araştırmada referans noktası olarak alınan “10 Kasım” günü anılarında bu durum açıkça görülmektedir. Robert Kolejli Gökhan Önce ile aşiret reisi çocuğu Koco Elbistan’ın bu tarihsel olaya verdikleri tepkinin farklılığı görülmektedir (s.20-21).

Öznelerin anlatıları dönemin aile tipini vermesi açısından da önemlidir. Cumhuriyet’in ilk yıllarında çok kardeşli ve büyük anne ve büyük babalı *geniş aile* anlayışının devam ettiği görülmektedir. Ayrıca bazı öznelerin yaşantılarında *ikinci evlilikler* ve *kuma* gibi durumların da yaşandığı görülmüştür.

Bu incelemeler yapılırken öznelerin çocukluk anlatılarının çok kısa olduğu belirlenmiştir. Projenin soru formatından kaynaklandığı düşünülen bu durum incelemenin sınırlarını daraltmıştır. Ancak sözlü tarih çalışmalarının resim ve video kayıt ile desteklenmesi gelecek için görsel kanıtlar bırakma açısından da önemlidir.

Bu çalışma bize öznelerin kendi bakış açılarından özyaşamlarını ve bu yaşamın önemli bir bölümü olan çocukluklarını anlatmaktadır. Bireylerin yaşamlarında çok önemli bir yer tutan çocukluk, bazılarının anlatmaktan zevk duyacakları çok eskilerde kalmış bir dönem, bazıları içinde yaşamları boyunca hiç hatırlamak istemedikleri olayların geçtiği bir dönem olarak görülmektedir. Sakaoğlu’nun betimlemesiyle, “çocukluk siyahtan uçuk pembeye bütün renkleriyle bambaşka bir dünyadır^[15].” Toplumsal tarih açısından duruma baktığımızda ise çocukluk çok önemli bilgileri barındıran bir süreçtir. Çocukluk dönemlerinin sistematik olarak incelenmesi ve sosyolojik olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

Genç sayılabilecek bir Cumhuriyete sahip olan ülkemiz, dönemsellik özelliklerini tanıklarının dilinden sözlü tarih yöntemi ile kayıt altına alması gerekmektedir. Çünkü bu kayıtlar geleceğe bırakılacak çok önemli tanıklıklardır.

KAYNAKÇA

Doğan,İsmail, **Akıllı Çocuk**, İstanbul: Sistem Yayıncılık, 2000

Heywood, Colin, **History of Childhood**, (Baba Bana Top At Çev: Esin Hoşsucu): İstanbul, Kitap Yayınevi, 2003

Tan,Mine, “Erken Cumhuriyet Çocuklarıyla Bir Sözlü Tarih Çalışması”
Cumhuriyet ve Çocuk 2.Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi , Ankara: ÇOKAUM Yay., 1999

Sakaoğlu, N., “20.Yüzyılda Üç Çocukluk: Babamın Çocukluğu, Kendi Çocukluğum, Oğlumun Çocukluğu”, **Cumhuriyet ve Çocuk 2.Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi** , Ankara: ÇOKAUM Yay. 2001

<http://tustav.org/SozluTarih/>

<http://www.milliyet.com.tr>

<http://www.sabanciuniv.edu/sozlutarih/index.htm>

<http://www.tarihvakfi.org.tr/>

NOTLAR

---

[1] <http://www.sabanciuniv.edu/sozlutarih/index.htm>

[2] Mine Tan, “Erken Cumhuriyet Çocuklarıyla Bir Sözlü Tarih Çalışması” Ankara: Cumhuriyet ve Çocuk 2.Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi İçinde. ÇOKAUM Yay. 1999, s.26.

[3] İsmail Doğan, **Akıllı Çocuk**, İstanbul: Sistem Yayıncılık. 2000, s. 2.

[4] <http://www.sabanciuniv.edu/sozlutarih/index.htm>

[5] Necdet Sakaoğlu, 20.Yüzyılda Üç Çocukluk: Babamın Çocukluğu, Kendi Çocukluğum, Oğlumun Çocukluğu, Ankara: Dünyada ve Türkiye’de Değişen Çocukluk, 3.Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi İçinde. ÇOKAUM Yay. 2001, s.127.

[6] Colin Heywood, History of Childhood,, (Baba Bana Top At Çev: Esin Hoşsucu): İstanbul, Kitap Yayınevi, 2003, s. 14.

[7] <http://www.tarihvakfi.org.tr/projeler/1000/>

[8] <http://www.tarihvakfi.org.tr/projeler/1000/>

[9] Bu çaresiz yönelişi, Aziz Nesin, Böyle Gelmiş Böyle Gitmez –Yol adlı eserinde tüm yönleri ile anlatır. Dönemin zayıf ekonomik durumu çok çeşitli tasvir ve anlatılarla belirtilmektedir. Yazarın 1915-1925 yılları arası çocukluk anılarının bulunduğu eserinde fakirlik ve yoksunluk günlük yaşam yansımaları ile gösterilmektedir.

[10] Benzer bir saptama için bkz. Tan M. “Erken Cumhuriyet Çocuklarıyla Bir Sözlü Tarih Çalışması” Cumhuriyet ve Çocuk 2.Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi İçinde. A.Ü. ÇOKAUM Yay.Ankara-1999 .

[11] www.milliyet.com.tr.10-11-2003'den özetlenmiştir.

[12] www.milliyet.com.tr.10-11-2003

[13] Bu sınırlı çalışmalardan biri de değerli hocam Prof.Dr.İsmail Doğan’a ait “Akıllı Küçük” adlı çalışmadır.

[14] Aynı sonuçlara Prof.Dr. Mine TAN’ın koordine ettiği “Cumhuriyet’te Çocuktular” adlı çalışmada da rastlamaktayız. Ayrıca değerli hocam Prof.Dr. Mine TAN’ a bu çalışmaya yaptığı katkılardan dolayı da teşekkürü bir borç bilirim. L.E

[15] Sakaoğlu.a.g.e. s.133.